

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ М. ГРОТА (1852-1899)

METHODOLOGY OF HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL IDEAS OF M. GROT (1852-1899)

У статті проаналізовано та розглянуто методологію історико-психологічного дослідження на прикладі теоретичної кандидатської дисертації аспіранта П. Нестеренка «Психологічні ідеї творчості у науковій спадщині М. Я. Грота (1852-1899 рр.)».

У ході дослідження автором розглянута та проаналізована система наукових принципів та теоретичних методів, а саме:

- принцип науковості, який потребує застосування ідей та концепцій історіографії при вивченні психологічних ідей М. Грота;
- принцип детермінізму, який дозволяє розглядати наукову творчість М. Грота як причинно зумовлений феномен, результат його інтелектуальної діяльності, який виник у результаті зовнішнього впливу (причинно-наслідковий зв'язок);
- принцип розвитку, що дозволяє досліджувати як життєвий шлях науковця, так і еволюцію психологічних ідей М. Грота;
- принцип системності, який дозволяє розглядати наукову творчість М. Грота як систему – сукупність психологічних ідей;
- принцип об'єктивності, який полягає у розкритті взаємозв'язку історичних фактів, у використанні максимально можливої повноти історичних джерел для вивчення наукової спадщини М. Грота;
- принцип історизму, який передбачає вивчення життя і діяльності М. Грота у зв'язку з історичними явищами його епохи, з урахуванням конкретно-історичних обставин його життєвого шляху.

Писати теоретичну дисертацію з психології – це йти проти течії та стереотипу в науковій спільноті психологів, який почав складатися з часів Незалежності України, що мовляв психологія – це «математика» і в дисертації з психології «обов'язково повинні бути цифри та математичні формули». Автор вважає це помилкою. Психологія – це не математика. А цифри в психологічних дослідженнях – часто лише «красивий» симулякр психологічної науки. Бо душа людини, її психіка не вписуються в цифри. Наукові кандидатські дослідження в психології повинні бути також теоретичного та проблематичного характеру. І саме теоретичні дослідження та глибока аналітика виведуть психологію з наукової кризи, тому що психологія без теорії – слабка та фактично «мертва» наука, яка перетворюється на сучасне книжництво і фарисейство.

Стаття буде корисною для науковців-психологів, які пишуть теоретичні дослідження з психологічної науки, а саме в першу чергу з історії психології.

Ключові слова: методологія психології, історико-психологічне дослідження, теоретична дисертація, М. Грот.

The article analyzes and considers the methodology of historical and psychological research on the example of the theoretical candidate's dissertation of postgraduate student P. Nesterenko "Psychological ideas of creativity in the scientific heritage of M. Grot (1852-1899)."

In the course of the research the author considered and analyzed the system of scientific principles and theoretical methods, namely:

- the principle of scientificity, which requires the application of ideas and concepts of historiography in the study of psychological ideas of M. Grot;
- the principle of determinism, which allows us to consider the scientific work of M. Grot as a causal phenomenon, the result of his intellectual activity, which arose as a result of external influence (causation);
- the principle of development, which allows us to explore both the life of the scientist and the evolution of psychological ideas of M. Grot;
- the principle of systematicity, which allows us to consider the scientific work of M. Grot as a system – a set of psychological ideas;
- the principle of objectivity, which consists in revealing the relationship of historical facts, in the use of the maximum possible completeness of historical sources to study the scientific heritage of M. Grot;
- the principle of historicism, which involves the study of the life and work of M. Grot in connection with the historical phenomena of his era, taking into account the specific historical circumstances of his life.

To write a theoretical dissertation in psychology is to contradict the stereotype that has existed in the scientific community of psychologists since the Independence of Ukraine, that psychology is "mathematics", and in a dissertation in psychology there must be numbers and mathematical formulas. The author considers this a mistake. Psychology is not mathematics. And numbers in psychological research are often just a "beautiful" simulacrum of psychological science. Because the human soul, his psyche does not fit into numbers. Doctoral studies in psychology must also be theoretical and problematic. It is theoretical research and deep analysis that will bring psychology out of the scientific crisis, because psychology without theory is a weak and practically "dead" science that is becoming modern literature and Pharisaism.

The article will be useful for psychologists who write theoretical research in psychological science, especially in the history of psychology.

Key words: methodology of psychology, historical-psychological research, theoretical dissertation, M. Grot.

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.38.4>

Нестеренко П.О.

аспірант кафедри загальної та практичної психології
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми. З часів незалежності України і до наших днів більшість кандидатських та докторських дисертацій з психології носять емпіричний характер з математичною обробкою отриманих даних

тестів тощо. Але суто теоретичних дисертацій з психології в Україні дуже мало.

29 червня 2021 р. рішенням № 3 бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології тема

нашого теоретичного, кандидатського дисертаційного дослідження з історії психології була узгоджена в такому формулюванні: «Психологічні ідеї творчості у науковій спадщині М. Я. Грота (1852-1899 рр.)».

У нас виникло важливе питання, а як писати взагалі теоретичну дисертацію з психології? Де є така інструкція чи можливо вже є зразок успішно захищених теоретичних робіт? У зв'язку з цим, ми почали шукати зразки теоретичних дисертацій з психології в Україні, але жодної в інтернеті і не знайшли. Натомість, наприклад, на офіційному сайті Інституту психології імені Г. С. Костюка можна завантажити як зразок більше ста захищених дисертацій з психології з математичним апаратом [5], але жодної теоретичної дисертації ми так і не змогли там побачити.

Отже, ми зіткнулися з головною проблемою – методологія історико-психологічного дослідження з психології, при написанні теоретичної кандидатської дисертації в Україні, майже відсутня як в українській науковій літературі, так і на прикладі вже захищених дисертацій з психологічної науки [5], тобто теоретичних дисертаційних досліджень з історії психології в Україні майже немає. Вирішенню цієї актуальної проблеми і присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За В. Медяником, «останнім часом в історичній науці спостерігається помітне розширення проблемно-теоретичного діапазону, внаслідок якого на історичній арені з'являються призабуті історичні постаті. Новітня історіографія поповнюється цілою низкою цікавих, малодосліджених сюжетів, які багато в чому перекликаються з нагальними проблемами сучасності» [12, с. 10]. Дійсно, можна погодитися з автором, у психологічній науці в останній час предметом дослідження стає ряд успішно захищених теоретичних дисертаційних досліджень з історії психології зарубіжних авторів, котрі присвячені вивченню призабутих історичних постатей науковців психологів різних епох. Всі ці дисертації в першу чергу зарубіжних психологів і успішно захищені в інших країнах. Серед таких теоретичних дисертаційних досліджень з психології можна виділити: А. Костригін «Актуальність філософсько-психологічної спадщини В.А. Снегірьова для сучасної психології» (2019) [9], А. Хулапова «Історико-психологічні особливості теорії критичного індивідуалізму Є.А. Боброва» (2011) [22], А. Юлова «Психологічні погляди К.Д. Кавеліна» (2003) [24], Є. Мурзіна «Психологічні погляди в творчій спадщині І.А. Сікорського» (2011) [13], Ю. Сердюкова «Психологічні погляди в творчій спадщині М.І. Каринського» (2009) [19], Н. Неміровская «Реконструкція життєвого

шляху і творчої діяльності В.М. Дружиніна» (2017) [14] та ін.

На нашу точку зору це серйозна проблема, бо теоретичні дисертації з психології повинні бути і в Україні також представлені великим числом науковців-психологів, які успішно захистили історико-психологічні дисертаційні дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати та апробувати методологію теоретичного дослідження з історії психології на прикладі кандидатської дисертації аспіранта П. Нестеренка «Психологічні ідеї творчості у науковій спадщині М. Я. Грота (1852-1899 рр.)».

Виклад основного матеріалу дослідження. Із самої назви нашого дисертаційного дослідження «Психологічні ідеї творчості у науковій спадщині М. Я. Грота (1852-1899)», важливо виділити два терміни та пояснити як ми їх розуміємо. Це «психологічні ідеї» та «творчість».

За українськими дослідниками О. Патлайчуком та О. Гончаровою, наукова ідея – це форма осягнення явищ світу, що «містить не тільки відображення певних об'єктів, а й усвідомлення мети їх подальшого пізнання і практичного перетворення, а також проєкції можливих шляхів цих процесів. Ідеї – це і принципи синтезу знань у деякій цілісній системі, і евристичні принципи збагачення знання та його використання для пояснення раніше невідомих явищ, і база для пошуку нових шляхів вирішення наукових проблем, і варіанти поповнення арсеналу суто методичного інструментарію. Ідеї (які виникають на основі узагальнення та осмислення багатьох фактів, а також перевірки відповідних гіпотез) стають вирішальними кроками у створення нових наукових концепцій» [16, с. 62]. Тобто психологічні ідеї М. Грота виступають у нашому дослідженні методологічною основою для створення нових концепцій та психологічних теорій у сучасній українській психології.

У Вікіпедії під ідеєю розуміється «форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення».

За своєю логічною будовою ідея є формою мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямований на її перетворення» [25].

Під психологічними ідеями ми маємо на увазі головні психологічні думки творчого спадку М. Грота, які є актуальними для сучасної психології чи, на нашу точку зору, можуть мати важливе значення для майбутнього розвитку психологічної науки.

У нашому дослідженні під творчістю розуміється сукупність філософських та науково-психологічних праць М. Грота (його наукова спад-

щина), які містять психологічні ідеї щодо науки психології та психічної діяльності людини.

Будь-яке наукове дослідження вимагає від науковця обрання наукової методології, яка буде відрізнятися в залежності від галузі та сфери знання тієї чи іншої науки. Істори́ко-психологічне дослідження відрізняється від загально-психологічного, емпіричного дослідження тим, що в ньому застосовується принцип історизму, а також система як істори́ко-психологічних, так і загальнонаукових методів.

За Т. Корніловою та С. Смирновим, методоло́гія – це «особлива форма рефлексії, самосвідомості науки (особливий рід знання про наукове знання), яка включає аналіз передумов і основ наукового пізнання (передусім філософсько-світоглядних), методів, способів організації пізнавальної діяльності; виявлення зовнішніх і внутрішніх детермінант процесу пізнання, його структури; критичну оцінку одержуваних наукою знань, визначення історично конкретних меж наукового пізнання при даному способі його організації [Юдин, 1978]» [8, с. 12]. Можна погодитися з авторами, методоло́гія – це не просто сукупність методів, методоло́гією можуть виступити наукові теорії-парадигми та система принципів наукового пізнання тощо.

За Т. Сватенковою та О. Тимошенком, методоло́гія – це «вчення про загальні точки зору, з яких повинен виходити дослідник психічної природи «Я» людини, про правила, якими він має користуватись. Методоло́гія базується на своєрідності предмета науки. Методологічні принципи психології є водночас певним баченням її предмета і шляхів його дослідження» [18, с. 8].

Методоло́гією нашого дослідження є сукупність наукових принципів та теоретичних методів (засобів, інструментів) за допомогою яких можна краще зрозуміти та досягнути складність, глибину та багатогранність психологічних ідей М. Грота. Методологічною основою дисертації є принцип науковості, детермінізму, розвитку, системності, об'єктивності та історизму.

Принцип науковості, згідно з українським дослідником В. Медяником, передбачає «правдиву інтерпретацію історичних явищ, знайомство з різними поглядами вчених та сучасними науковими розробками» [12, с. 42]. Цей принцип потребує використання концепцій, напрацювань, ідей та здобутків як дореволюційної, так і сучасної історіографії при вивченні наукової діяльності М. Грота.

Принцип детермінізму, тобто вчення про існування причинно-наслідкового зв'язку між досліджуваними явищами. За О. Рудоміно-Десятською, принцип детермінізму «розкриває дію зовнішньої реальності на психіку через закономірності самої психіки з її властивостями

вибірковості, об'єктивності, суб'єктивності. Ці властивості нерозривно пов'язані з різноманітністю активності людини, починаючи від психофізіологічної і закінчуючи цілеспрямованою діяльністю. У системі цієї активності діяльність займає провідне місце, визначаючи розгортання всіх інших видів активності» [17, с. 268]. Отже, принцип детермінізму дозволяє розглядати творчий спадок М. Грота як причинно зумовлений феномен, результат його інтелектуальної діяльності, який виник у результаті зовнішнього впливу (причинно-наслідковий зв'язок).

Принцип розвитку. За Т. Сватенковою та О. Тимошенком, «принцип розвитку в діалектико-матеріалістичному тлумаченні є таким: кожному рівню детермінації відповідає свій тип розвитку (як організм суб'єкта розвивається у процесі визрівання своїх психофізіологічних підструктур, як індивід – у процесі діяльнісного привласнення, як особистість – у процесі перетворюючої діяльності) (Л. В. Рябова). Разом з тим мається на увазі, що організм, індивід й особистість також пов'язує між собою певна лінія розвитку – як три послідовні якісні стадії. Цей розвиток не нагадує саморозгортання психічної сутності, він є похідним від розвитку біологічної та соціальної систем» [18, с. 113]. Принцип розвитку дозволяє досліджувати як життєвий шлях науковця, так і еволюцію психологічних ідей М. Грота.

Принцип системності. За Т. Корніловою та С. Смирновим, цей принцип наукового дослідження означає «розгляд будь-якого предмета наукового аналізу з конкретних позицій: виділення складових елементів системи та структурно-функціональних зв'язків (причому не зведених до каузальних), обґрунтування її рівнів та системоутворюючих факторів, єдності та функцій, стабільності та управління» [8, с. 268]. Тобто науковий спадок М. Грота розглядається нами як система, як сукупність елементів (психологічних ідей), вивчення яких передбачає застосування теоретичних методів дослідження.

За С. Важинським та Т. Щербак, «методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, процес (процедуру) об'єднання основних понять в єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісної системи» [3, с. 55].

Принцип об'єктивності полягає у розкритті взаємозв'язку історичних фактів, у використанні максимально можливої повноти історичних джерел для вивчення наукової творчості М. Грота. За О. Івакіним, «головне в принципі об'єктивності – це спрямованість

на те, щоб зрозуміти світ і будь-яку складову його частину такими, які вони були, є чи можуть бути» [7, с. 99].

Одним з основоположних правил пізнавальної діяльності є **принцип історизму**. За В. Медяником, принцип історизму «передбачає цілісне і всебічне дослідження історичних джерел та історіографічних фактів у діалектичному розвитку, з урахуванням історичної обстановки, історичного досвіду, уроків історії і у взаємозв'язку одне з одним» [12, с. 41–42]. У нашому дослідженні принцип історизму вимагає вивчення життя і діяльності М. Грота у зв'язку з історичними явищами його епохи, з урахуванням конкретно-історичних обставин його життєвого шляху. Саме цей принцип дозволяє розглянути психолого-наукову діяльність за життя М. Грота в їх розвитку, динаміці та змінах.

Для реалізації поставлених у роботі завдань розроблено програму дослідження, що передбачала використання таких методів:

1) **Історико-генетичний метод**, який передбачає дослідження наукової спадщини М. Грота з урахуванням соціально-історичних умов середини XIX ст.

За Л. Мазур, історико-генетичний метод – це «один з основних методів історичного дослідження, який націлений на вивчення генезису (походження, етапів розвитку) конкретних історичних явищ і аналізу причинності змін».

За своїм змістом історико-генетичний метод найбільшою мірою відповідає принципу історизму. В основі історико-генетичного методу лежать переважно описові технології, однак результат історико-генетичного дослідження тільки зовні має форму опису. Основна мета історико-описового методу полягає в поясненні фактів, виявленні причини їх появи, особливостей розвитку та наслідків, тобто аналізі причинності» [10, с. 153].

2) **Бібліографічний метод**, який дозволяє побачити особливості становлення особистості вченого, формування його наукових поглядів та філософського світогляду, його взаємостосунків з сучасниками та народження його теорій.

За О. Масловою та В. Нурковою, бібліографічний метод – це «один з методів гуманітарних наук, в якому джерелами емпіричних даних служать особисті документи (щоденники, листи, автобіографії, мемуари), а також спеціальні біографічні (наративні інтерв'ю). У кожній науці Б. м. має свою специфіку».

У психології, педагогіці, медицині Б. м. направлений на вивчення і опис одного людського життя, включаючи світ уявлень і переживань конкретної особистості (в цьому варіанті Б. м. іноді називають автобіографічним)» [11].

Отже, за допомогою бібліографічного методу ми досліджуємо та аналізуємо особисті документи М. Грота, а саме його листи, щоденники тощо.

3) **Порівняльно-історичний метод**. У Філософському енциклопедичному словнику під ред. В. Шинкарука, дається наступне визначення порівняльно-історичного методу. Це «сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють установити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, виявити їх генетичну спорідненість (зв'язок за походженням); різновид історичного методу» [23, с. 499]. Цей метод дає змогу здійснити порівняльний аналіз подій та фактів з життя та творчого шляху М. Грота.

4) **Архівний метод**. За Дж. Гудвіним, «іноді для перевірки гіпотез дослідники використовують раніше отриману інформацію. Такий підхід називається архівним дослідженням, а термін «архів» означає як самі записи, так і приміщення їх зберігання. Архівні дані включають весь спектр інформації від загальнодоступної, такої як дані перепису населення, судові протоколи, генеалогічні відомості, ... до більш персональної, як, наприклад, кредитні звіти, історії хвороб, ... особиста кореспонденція та щоденники» [4, с. 443–444]. Для нашого дослідження важливі будь-які історичні записи з інформацією про М. Грота та його особисті статті, книги, тощо, у яких міститься психологічні ідеї автора, тобто ми використовуємо також архівний метод у нашому дослідженні, з метою перевірки гіпотез та виконання дисертаційних завдань.

5) **Метод герменевтики**. Методологічно цінним для аналізу психологічних ідей М. Грота є метод герменевтики. Згідно з М. Дружиніним, герменевтичний метод полягає «в прийомах тлумачення текстів, основою яких є включення текстової інформації в більш широкий контекст знань з інтерпретацією, тобто «перекладом», з додаванням додаткових значень, зафіксованих у тексті (пошуки «другого», прихованого смислу). Сам текст представляється як проблема, де є дещо відоме і дещо невідоме, яке вимагає свого витлумачення» [6, с. 272]. Тобто за допомогою герменевтичного методу ми можемо шукати в тексті смислові зв'язки та тлумачити психологічні ідеї, які містяться у творчій спадщині М. Грота.

6) **Узагальнення і систематизація психологічних поглядів М. Грота**. Ці методи передбачають виділення та структурування у формі таблиці психологічних ідей М. Грота.

Також у нашому дисертаційному дослідженні застосовані такі загально-наукові методи теоретичного дослідження:

7) **Аналіз**. В Українській Радянській Енциклопедії, аналіз (від грец. – розчленування,

розклад) – це «метод дослідження, що полягає в мисленому або практичному розчленуванні цілого на складові частини; протилежний синтезові. Аналітичні методи дослідження широко застосовуються в природничих та суспільних науках» [26]. У нашому дослідженні ми аналізуємо творчу спадщину М. Грота на предмет наявності та вичленення психологічних ідей.

8) **Синтез.** У Словнику української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980), синтез – це «метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин; протилежне аналіз. Синтез – це такий логічний прийом, за допомогою якого ми мислено сполучаємо в одне ціле розчленовані в аналізі окремі частини предмета, явища» [27]. Метод синтезу дозволяє робити узагальнення та висновки у нашому дослідженні на основі аналізу наукової спадщини М. Грота.

9) **Індукція.** Цей метод передбачає у нашому психологічному дослідженні праць М. Грота хід думки від окремого, часткового до загального.

10) **Дедукція.** У Філософському словнику за ред. В. Шинкарука, дедукція – «у традиційній логіці перехід від загального до окремого; одна з форм умовиводу, при якій на основі загального правила логічним шляхом з одних положень, як істинних, з необхідністю виводиться нове істинне положення» [23, с. 143]. Тобто у нашому дослідженні за допомогою метода дедукції, психологічні ідеї М. Грота виступають як аксіома, як та психологічна методологія, спираючись на яку, ми можемо вивести нові теоретичні положення щодо предмету, закономірностей та особливостей розвитку сучасної психологічної науки.

Значущим для нашого дослідження є дві праці української дослідниці М. Бойправ «М.Я. Грот: психологічні погляди та освітня діяльність» [1] та «Наукова спадщина М.Я. Грота і сучасна психологія (2009)» [2]. М. Бойправ досліджує життя, творчу діяльність та психологічні погляди М. Грота. Дослідниця важливо звернення до історичних джерел та знанні логіки розвитку психологічної науки.

«Ознайомлення з методами дослідження закономірностей розвитку наукових понять сприяє розумінню та поглибленню таких важливих шляхів вивчення психічних явищ, як архівний метод, вивчення праць учених в оригіналі, культурологічний підхід, дослідження біографій, автобіографій, спогадів, листів, щоденників, листувань, критики, наукових дискусій та ін.

Разом з тим знання загальних закономірностей розвитку науки цілеспрямовано формує професіоналізм психолога, активізує пізнавальні мотиви, розвиває науковий підхід до вивчення психічних явищ, сприяє викорис-

тання різних стратегій дослідження, а також має значуще освітньо-моральне значення.

І тому творче звернення до історичних джерел – абсолютно закономірний процес» [1, с. 5]. – говорить М. Бойправ.

Писати теоретичну дисертацію з психології – це йти проти течії та стереотипу в науковій спільноті психологів, який почав складатися з часів Незалежності України, що мовляв психологія – це «математика» і в дисертації з психології «обов'язково повинні бути цифри та математичні формули». Ми вважаємо це помилкою. Психологія – це не математика. А цифри в психологічних дослідженнях – часто лише «красивий» симулякр психологічної науки. Бо душа людини, її психіка не вписуються в цифри. Наукові кандидатські дослідження в психології повинні бути також теоретичного та проблематичного характеру. І саме теоретичні дослідження та глибока аналітика виведуть психологію з наукової кризи, тому що психологія без теорії – слабка та фактично «мертва» наука, яка перетворюється на сучасне книжництво і фарисейство.

Методологічно значущою для нашого дослідження є праця українського дослідника М. Папучі «Проблеми психології особистісного розвитку» [15]. М. Папуча говорить, «не слід вважати, що науковість тотожна кількості математичних операцій при обробці емпіричних даних. Тут зовсім інші вимоги і критерії. Досліджувати особистість науково зовсім не означає «виміряти» її шматки тестами-опитувальниками, а потім «обрахувати» це різними хитрими способами з обов'язковим залученням вищої математики. Хоча і це треба, але зовсім не для науки, а для практики (наприклад, для профвідбору). Треба шукати дійсну науковість в інших місцях – там, де є різні експериментальні моделі, глибока аналітика, увага до безпосереднього досвіду. Там, де є діалог в межах науки з приводу об'єкту дослідження. Мабуть, це все попереду. І є надія...» [15, с. 381]. Дійсно, у науковій психології складається стереотип та є небезпечна тенденція – майже всі українські дисертації з психології мають математичний апарат. Але де ж тоді, якщо математика «єдиновірний шлях», нобелівські премії за наукову новизну та відкриття в психологічній науці (скільки вже захищено кандидатських дисертацій з психології з математичним апаратом з часів Незалежності України – а нобелівських премій немає, бо це «прикриття математикою» в дисертаціях з психології не хоче визнаватися міжнародною науковою спільнотою серйозно)? Згідно з дослідником В. Слабінським, серед видатних психологів, що здобули Нобелівські премії за психологічні дослідження, можна виділити наступні імена: «Павлов (1904), Гольджи і Кахаль (1906), Гульєстранд (1911), Шеррінг-

тон і Едріан (1932), Дейл і Леві (1936), Гесс (1949), Моніш (1949), Камю (1957), Еклс, Ходжкін і Хакслі (1963), Сартр (1964), Граніт, Хартлайн і Уолд (1967), Лоренц, Фріш і Тинберген (1973), Сперрі (1981), Хьюбел і Візел (1981), Карлссон, Грінгард і Кандел (2000), Канеман (2002)» [20].

Чи не є цифри при вивченні психічної реальності, що часто наводяться у психологічних дослідженнях, лише симулякр науки? Адже психічна реальність так же не вписується в математичні формули, як говорив З. Фрейд про головний мозок людини та психічні феномени: «... продовгуватий мозок – дуже серйозний і красивий об'єкт. Пригадую точно, скільки часу і праці багато років тому назад я присвятив його вивченню. Але тепер я повинен сказати, що мені невідомо нічого, що було б більш байдужим для психологічного розуміння страху, ніж визначення нервового шляху, яким проходить його збудження» [21, с. 145].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, методологією нашого дисертаційного дослідження з історії психології стали система наукових принципів та теоретичних методів, а саме:

- *принцип науковості*, який потребує застосування ідей та концепцій історіографії при вивченні психологічних ідей М. Грота;

- *принцип детермінізму*, який дозволяє розглядати наукову творчість М. Грота як причинно зумовлений феномен, результат його інтелектуальної діяльності, який виник у результаті зовнішнього впливу (причинно-наслідковий зв'язок);

- *принцип розвитку*, що дозволяє досліджувати як життєвий шлях науковця, так і еволюцію психологічних ідей М. Грота;

- *принцип системності*, який дозволяє розглядати наукову творчість М. Грота як систему – сукупність психологічних ідей;

- *принцип об'єктивності*, який полягає у розкритті взаємозв'язку історичних фактів, у використанні максимально можливої повноти історичних джерел для вивчення наукової спадщини М. Грота;

- *принцип історизму*, який передбачає вивчення життя і діяльності М. Грота у зв'язку з історичними явищами його епохи, з урахуванням конкретно-історичних обставин його життєвого шляху.

Хід нашого дисертаційного дослідження передбачає застосування десяти ключових теоретичних методів: історико-генетичний метод, бібліографічний м., порівняльно-історичний м., архівний м., м. герменевтики, узагальнення і систематизація психологічних поглядів М. Грота, аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Методологічно значущими для нашого дослідження стали праці українських дослід-

ників М. Бойправ [1] [2] та М. Папучі [15], які дозволяють нам осмислювати наукову спадщину М. Грота як психологічну проблему та знаходити теоретичні шляхи для дослідження психологічних ідей науковця.

Ми переконані, вслід за М. Папучею, що в українській психології потрібні дисертаційні дослідження теоретичного та проблематичного характеру. Бо суцільна математика в психології не вирішує ключових психологічних проблем науки – «криза в психології», відсутність єдиного предмета та розуміння термінів в різних парадигмальних напрямках психологічної науки (тобто майже будь-який термін в психології розуміється по-різному і не має єдино-прийнятного тлумачення), тощо. Науковець-психолог повинен мати свободу обирати методологічний шлях наукового дослідження. І якщо дисертант обирає шлях написання дисертації з психології без математичного апарату – це норма, бо психологічна наука потребує не тільки математики, але й глибокої аналітики та теоретичного аналізу психологічних феноменів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойправ М. Д. М.Я. Грот: психологічні погляди та освітня діяльність: Монографія / М. Д. Бойправ, Ніжин: НДПУ, 2002. 165 с.
2. Бойправ М. Д. Наукова спадщина М.Я. Грота і сучасна психологія (з історії вітчизняної психології): Монографія / М. Д. Бойправ, Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 182 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка [Електронний ресурс]. URL: http://www.knuba.edu.ua/ukr/wp-content/uploads/2021/01/Мет_орг_наук_досл.pdf (дата звернення: 30.10.2021).
4. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. 3-е изд. / Дж. Гудвин, Санкт-Петербург: Питер, 2004. 558 с.
5. Дисертації Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України [Електронний ресурс]. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/info/262/?page=1> (дата звернення: 22.06.2022).
6. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология: Учебник для вузов. 2-е изд. / В. Н. Дружинин, СПб.: Питер, 2006. 320 с.
7. Івакін О. А. Об'єктивність як неодмінний принцип пізнання. / Актуальні проблеми держави і права [Електронний ресурс]. URL: <http://www.apdp.in.ua/v29/20.pdf> (дата звернення: 19.11.2021).
8. Корнилова Т. В., Смирнов С. Д. Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, С. Д. Смирнов, СПб.: Питер, 2008. 320 с.
9. Костригин А. А. Актуальность философско-психологического наследия В.А. Снегирева для современной психологии: диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук: 19.00.01. Ярославль, 2019. 210 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ipras.ru/engine/documents/>

document13766.pdf (дата звернення 13.03.2021).

10. Мазур Л. Н. Историко-генетический метод / Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А.О. Чубарьян – М.: Аквилон [Электронный ресурс]. URL: https://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/books/teoria_i_metodologia_istoricheskoy_nauki.pdf (дата звернення: 23.09.2021).

11. Маслова О. М., Нуркова В. В. Библиографический метод / Большая российская энциклопедия [Электронный ресурс]. URL: <https://bigenc.ru/sociology/text/1866743> (дата звернення: 27.09.2021).

12. Медяник В. Ю. Підприємництва, наукова та громадсько-політична діяльність М.Ф. Фон Дітмара (кінець XIX – початок XX ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук : 07.00.01. Дніпро, 2016. 254 с. [Электронный ресурс]. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.14/dissertation_5847b591863af.pdf (дата звернення: 26.07.2021).

13. Мурзина Е. Б. Психологические воззрения в творческом наследии И.А. Сикорского. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / Е. Б. Мурзина, Москва: Кафедра общей психологии и психологии труда Российского государственного социального университета, 2011.

14. Немировская Н. Г. Реконструкция жизненного пути и творческой деятельности В.Н. Дружинина. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / Н. Г. Немировская, Москва: Лаборатория истории психологии и исторической психологии Федерального государственного бюджетного учреждения науки Института психологии Российской академии наук, 2017.

15. Папуча М. В. Проблеми психології особистісного розвитку / М. В. Папуча, Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.

16. Патлайчук О. В., Гончарова О. О. The course of lectures on the philosophy of science for graduate students : навчальний посібник з філософії науки для підготовки аспірантів та здобувачів наукового ступеню PhD (доктор філософії) / О. В. Патлайчук, О. О. Гончарова, Миколаїв : НУК, 2021. 200 с.

17. Рудоміно-Дусятська О. В. Принцип детермінізму як методологічна основа розробки проблем екологічної психології / Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2. Випуск 10 (91) [Электронный

ресурс]. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/54.pdf> (дата звернення: 30.10.2021).

18. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. / Т. І. Сватенкова, О. А. Тимошенко, Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.

19. Сердюкова Ю. А. Психологические взгляды в творческом наследии М.И. Каринского. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / Ю. А. Сердюкова, Москва: Кафедра психологии Волго-Вятской академии государственной службы (г. Нижний Новгород), 2009.

20. Слабинский В. Ю. Психологи – Нобелевские лауреаты [Электронный ресурс]. URL: <https://dr-slabinsky.livejournal.com/288757.html> (дата звернення: 01.11.2021).

21. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ: Т. 2 / З. Фрейд, М.; СПб., 1922 с.

22. Хулапова А. А. Историко-психологические особенности теории критического индивидуализма Е.А. Боброва. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / А. А. Хулапова, Ростов-на-Дону: Кафедра общей психологии и психологии развития факультета психологии Южного федерального университета, 2011.

23. Шинкарук В. І. [и др.]. Філософський енциклопедичний словник [Электронный ресурс]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (Дата звернення: 05.04.2021).

24. Юлова А. В. Психологические воззрения К.Д. Кавелина. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / А. В. Юлова, Нижний Новгород: Кафедра возрастной и педагогической психологии Нижегородского государственного педагогического университета, 2003.

25. Ідея. Матеріал з Вікіпедії [Электронный ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ідея> (дата звернення: 03.12.2021).

26. Аналіз. Українська Радянська Енциклопедія [Электронный ресурс]. URL: <https://leksika.com.ua/13240405/ure/analiz> (дата звернення: 04.12.2021).

27. Синтез. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Электронный ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/s/Syntezy> (дата звернення: 04.12.2021).